

Далибор З. ВЕЛОЈИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

СТАЊЕ НА СРПСКО-ТУРСКОЈ ГРАНИЦИ 1900. ГОДИНЕ У ДОКУМЕНТИМА КОМАНДЕ АКТИВНЕ ВОЈСКЕ**

Апстракт: Након Берлинског конгреса и проглашења независности 1878. године, Србија је на југу стекла територијалне добитке који су 1879. године уоквирени у четири округа: Нишки, Врањски, Топлички и Пиротски. У односима са Турском и даље је постојала тензија, с обзиром на српско становништво са територије Старе Србије и Македоније које је трпело константан притисак. Поред тога, често је долазило и до пограничних инцидената, тако да је српска војска на граници држала знатне снаге. Будност је повећана нарочито у време албанских немира, с обзиром на честе покрете турске регуларне војске близу границе. Године 1899. и 1900. довеле су у зенит репресију над српским становништвом у Косовском вилајету, након повратка наоружаних Албанаца из грчко-турског рата. Србија је у циљу заштите кренула са слањем оружја преко границе. У том периоду српски војни врх спровео је утврђивање и довођење трупа сталног кадра на границу. Са друге стране, Османско царство такође је близу границе вршило померање и концентрацију јединица. Рад је написан на основу грађе похрањене у Војном архиву, у фонду војске Краљевине Србије, као и на основу релевантне литературе.

Кључне речи: Војска Краљевине Србије, Команда активне војске, Косово и Метохија, Косовски вилајет, ратни планови.

Присаједињењем Нишког, Пиротског, Врањског и Топличког округа, након Берлинског конгреса, Србија је проширена према југу. У Османском царству (Турској)¹ је на територији Македоније и Старе Србије остао знатан део српског становништва, које је од раније било изложено притисцима од стране турских власти, али и од стране Албанаца, пошто је власт толерисала њихове изгреде јер их је сматрала, будући да су муслимани, лојалним поданицима и оруђем у функцији притиска на Србе. Јужна граница Србије простирала се дуж новоформираног Косовског вилајета, са Скопљем као седиштем и Косовском Митровицом као чвориштем комуникација према Босни (Зарковић 2019: 22). Како би одржала и проширила свој утицај међу српским и словенским становништвом Косовског, Битољског и Солунског вилајета, Краљевина Србија основала је конзулате у Солуну и Скопљу 1887.

* ORCID 0000-0002-2896-275X, d.velojic@yahoo.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеном са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-33/2026-03 од 29. 1. 2026. године.

1 Наглашавамо да се термини Турска и Османско царство користе као синоними.

и у Приштини 1889. године (Ракочевић 1983: 277). И након убиства првог конзула Луке Маринковића, српска влада наставила је да шаље локалном становништву новац, књиге, али и оружје (Зарковић 2011: 106). На територији Косовског вилајета конзулат је отворила и Русија, чији су конзули такође покушавали да код османских власти интервенишу у корист Срба (Зарковић 2012: 130–131).

Кратак рат Турске са Грчком одразио се на Албанце тако што је део њих мобилисан, док се део пријавио у добровољце. Резултат тога било је њихово наоружавање, што је за српско становништво Косовског вилајета представљало потенцијалну опасност:

Вероватно наговорени од стране појединих бегова, Арбанаси су почели да се уписују у башибозуке и траже од султана оружје. У Скопљу их је било уписано 600, у Тетову 1500, у Куманову 1900, у Прешеву 2500, у Приштини 2000, у Призрену 1800, у Пећи 700. Башибозуци су се убрзо организовали и кренули за Солун. Најпре је отишло 1100 башибозука из Вучитрна, а затим 300 из Призрена и 200 из Прешева. Следећи њих, из Скопља и Гњилана је отишло 650, а из Приштине 2000 башибозука (Зарковић 2019: 77).

Након завршетка грчко-турског рата, прилике у Косовском вилајету постале су неподношљиве за српско становништво. Искуство са Критом и тамошња побуна хришћанског становништва, коме је призната аутономија, било је упозорење Османском царству да до сличних покрета може доћи и на Балкану. То је значило давање одрешених руку наоружаним Албанцима Косовског вилајета који су били одбрана од српских претензија. Албанци су, често на подстицај турских власти, долазили у сукоб са српским становништвом, тако да је у вилајету владало стање несигурности (Војводић 1988: 224). Османско царство је показало незаинтересованост да се виновници инцидента у Косовском вилајету открију и казне. Тиме је јасно било да се реформе, о којима се разговарало по завршетку критског питања, неће спроводити. Према Михајлу Војводићу, то је представљало повод да руска и аустроугарска влада предузму кораке у Цариграду и затраже заштиту за хришћане у Старој Србији и Македонији (Војводић 1988: 227).

Ситуација је постала озбиљнија одласком турских редовних снага из Приштине, Косовске Митровице, Призрена, Скопља, Куманова и Прешева на југ, према Солуну, чиме су ови гарнизони ослабљени.² Повратак наоружаних албанских добровољаца након завршетка рата значио је нове зулуме према Србима. Терор се појачао након збора Албанаца у Пећи 1899. године, што је навело велике силе на интервенцију код турског султана, како би се заштитило хришћанско становништво (Зарковић 2015: 90). На самом збору изражена је приврженост турском султану уз обећање да ће обезбедити 20.000 људи као помоћ војсци у случају рата (Јагодић 2009: 54). У истраживању Милоша Јагодића наводи се следеће:

2 Према истраживањима Весне Зарковић, у Скопљу је остало нешто више од 300 људи, у Призрену чета пешадије, у Ђаковици *армилеријски батљон* (дивизион – Д. В.), у Митровици, Сјеници и Пљевљима по батаљон пешадије, у Берама „Арнаут табор” (формација величине батаљона – Д. В.), док у Гусињу, Пећи и Бјелом Пољу није било војске (Зарковић 2019: 76).

Пећка лига је, дакле, потекла из цариградске кухиње и то по рецепту из 1878. године. Турски маневар био је очигледан: султан захтева од Албанаца да се разоружају, како би показао жељу да се успостави ред у европским вилајетима, а истовремено их позива да склапају бесе против страног непријатеља и организује албански скуп на коме се доносе решења против реформи, како би показао да је, и поред добре воље, немоћан да због њиховог отпора било шта учини. [...] Поред тога, упућује се претња суседним балканским државама да ће се, у случају било какве конфронтације, на бранику Турске наћи Албанци (Јагодић 2009: 55).

Године 1900. дошло је до озбиљнијих инцидената на граници, када су групе наоружаних Албанаца прелазиле на територију Србије. Властима у Београду било је јасно да са турске стране не постоји воља за решењем проблема, тако да су интервенисале код Аустроугарске. Након дипломатске представке аустријског посланика, турски султан обећао је завођење реда на граници и уклањање албанских стражара са караула (Војводић 1988: 273–274). Упркос томе, до инцидената је долазило и даље, а дипломатске акције нису давале конкретне резултате.

Србија је у таквој ситуацији настојала да преко свог конзулата, али и посредством Русије и Аустроугарске, утиче на турске власти, како би се заштитило српско становништво. О евентуалним војним акцијама није могло бити говора, с обзиром на то да велике силе нису одобравале даље српско проширење на југ, нарочито Аустроугарска, јер би у том случају угрожене биле аспирације према Балкану и даље на исток. Србија је морала, поред економског јачања, да спроведе до краја започете војне реформе, како би била способна за евентуалне акције према Турској. На српској страни границе извршено је утврђивање линијом Врање–Ивањица. Утврђена је долина Јабланице, десни огранак Петрове горе, висови код Куршумлије и пролаз од Крушевца до Трстеника. Поред тога, на границу су послате и регуларне српске трупе у циљу заштите границе (Рајић 2014: 270).

Реформе српске војске, започете након завршетка српско-турских ратова, предвиђале су јачање војске увођењем сталног кадра, или једноставније речено, служењем војног рока младића са навршених 20 година живота, чиме би се створила снажна војна организација са обученим војницима како у кадру тако и у резерви. Образовање дивизијских области, као војно-територијалних команди са пуковским окрузима и батаљонским срезовима, омогућавало је брзу мобилизацију и концентрацију на задату просторију. Током две деценије формација војске је нарасла, тако да је само у периоду од 1898. до 1899. године број пешадијских батаљона порастао са 40 на 60 (Милићевић 2002: 49). Године 1898. почела је да дејствује Команда активне војске којој су подређене биле команде дивизијских области, односно сталног кадра и редовне војске, као и остале јединице ван дивизијског састава. У делокруг рада Команде активне војске спадали су и послови Генералштаба, који је преименован у Генералштабно одељење.³

Југ земље и границу према Турској обезбеђивале су јединице Моравске дивизијске области, са центром у Нишу. Стратешки гледано, град Ниш лежао је на раскрсници важних комуникација које воде од севера ка југу и од запада ка истоку.

3 *Зборник закона и уредаба*, ЛП, Београд 1899, 384.

Ако у обзир узмемо чињеницу да су те комуникације водиле према територији Турске и Бугарске, јасна је намера српског војног и државног врха за обезбеђењем ових праваца. Пешадијски пукови из састава Моравске дивизијске области смештени су били у Нишу, Врању, Прокупљу и Пироту, што је одговарало, пре свега, стратегијској концепцији одбране границе (Ратковић Костић 2007: 269–270; Белојић 2014: 38). Поред тога, распоред у подграничном сектору давао је предност овим јединицама у брзој мобилизацији и офанзивним дејствима. Формацијски је такође предвиђено смештање у Ниш команде инжењерије, као и коњичке бригаде, састава два коњичка пука. Наведену формацију приказаћемо табелом:⁴

Команда Моравске дивизијске области	1. пешадијски пук „Књаз Милош” (Врање)
	2. пешадијски пук „Књаз Михајло” (Ниш)
	3. пешадијски пук (Пирот)
	16. пешадијски пук (Ниш)
	Моравски артиљеријски пук „Краљ Александар I” (Ниш)
	Моравска стална војна болница (Ниш)
	Пастеров завод (Ниш)
	Моравска стална марвена болница (Ниш)
	Моравско убојно слагалиште (Ниш)
	Моравско стално провијантско слагалиште (Ниш)
	Инжењеријско слагалиште (Ниш)
Коњичка бригада (Ниш)	1. коњички пук „Обилић” (Ниш)
	3. коњички пук „Краљ Александар I” (Ниш)
Команда инжењерије (Ниш)	1. инжењеријски батаљон (Ниш)
	2. инжењеријски батаљон (Ниш)
Хаубички пук (Ниш)	1. хаубички дивизион
	2. хаубички дивизион

Важно је напоменути да је из састава Команде жандармерије издвојена погранична жандармерија са првим и другим моравским пограничним одсеком.⁵ Поред Моравске дивизијске области, као носиоца обезбеђења јужне границе, морамо напоменути, на линији Крушевац–Чачак–Пожега–Ужице и јединице из састава Шумадијске и Дринске дивизијске области са истуреним деловима према Новом Пазару, Сјеници, Пријепољу и Прибоју. То се односи, пре свега, на пешадијске пукове (3. у Крушевцу и 4. у Пожеги), обласне команде (Ужице и Чачак), као и на жандармеријске одреде (Ужице, Чачак и Крушевац).⁶

4 Распоред и рані листја официра и војних чиновника за 1898, Београд 1898, 56–73; Распоред официра и војних чиновника за 1903, Београд 1903, 84–108; Државни календар Краљевине Србије за 1907, Београд 1907, 185–188.

5 Распоред и рані листја официра и војних чиновника за 1897, 130.

6 Распоред и рані листја официра и војних чиновника за 1897, 71–82, 97–109.

Што се утврђивања границе тиче, након рата са Бугарском краљ Милан је више пажње посветио источном правцу, тачније правцу према Софији и Видину, тако да су у том периоду солидно утврђени положаји у околини Пирота и Зајечара.⁷

Планирани евентуални сукоб са Турском огледао се у ратним плановима, чија се израда везује за крај XIX века. Планови нису предвиђали сукоб против Аустроугарске, пошто је две државе везивала тајна конвенција, тако да је Србија своје територијалне аспирације пренела на југ. Први ратни план донет је 1898. године и представљен на седници у Министарству војске. С обзиром на војну снагу Турске, рат против ње предвиђен је искључиво у савезу са осталим балканским државама (Velojić 2012: 44). Операције против Турске имале би искључиво офанзивни карактер, како би се муњевитом акцијом предупредило довлачење појачања из Мале Азије.⁸ Главни правац продора био би долина Вардара, са Скопљем и Кумановом као битним тачкама. Стога је план предвиђао концентрацију главнине снага од Враћа до Куршумлије, са Врховном командом у Нишу.⁹ Овај ратни план, са каснијим варијантама из 1902. и 1903. године послужио је као основа за даље планирање дејстава против Турске до 1912. године.¹⁰

Дешавања у Косовском вилајету и насиље којем су Срби били изложени подстакло је српску владу на јачу контролу границе. Забележени су, пре свега, појединачни преласци српских породица и настањивање на територији Србије, али и уласци Албанаца, што је доводило до чарки са пограничним патролама. Забележен је, примера ради, упад групе наоружаних Албанаца и мањи сукоб у коме је на обе стране било губитака (Зарковић 2019: 126). На иницијативу Русије и Аустроугарске, турске власти предузимале су одређене мере како би смириле стање на граници, али без стварног ефекта. Померање турске војске у већим местима Косовског вилајета помно је праћено, тако да су српска влада, Команда активне војске, као и команде Моравске, Шумадијске и Дринске дивизијске области, надлежне за тај део границе, биле редовно обавештаване, како би пограничне јединице биле у приправности.

Најпре се морамо укратко позабавити стањем у турској војсци која је своје балканске трупе настојала да адекватно опреми наоружањем, с обзиром на близину, у првом реду аустријске границе. Према извештају војног изасланика из Цариграда турска војска је покренула набавку 27 артиљеријских Крупових батерија, као и 105.000 пушака типа Маузер, са по 500 метака за сваку, намењене европским трупама. Најављено је и формирање редифске (резервне) коњице, а коњи су набављани у Русији и Мађарској. Из разговора са турским министром војске српски војни изасланик сазнао је да ће бити мобилисано око 170 пешадијских батаљона на војну вежбу, као и да је као разлог размештаја снага у Косовском вилајету последица наведена „удобнија дислокација”. Поред наведених батаљона, планирано је формирање још њих 496. Војна вежба је изведена у трајању од месец дана, али је

7 Војни архив (ВА), II 1, к. 8, ф. 7, д. 1. Реферат Инжењеријско-техничког одељења Министарству војске пов. и. бр. 50 од 1. маја 1897; II 14, к. 9, ф. 3, д. 10. Допис Министарства војске начелнику генералштаба пов. бр. 36 од 20. априла 1892.

8 ВА, II 2, к. 3, ф. 1, д. 3/9-12. Препис седнице од 16. марта 1898.

9 ВА, II 2, к. 3, ф. 1, д. 3/9-12. Препис седнице од 16. марта 1898.

10 Мисли се на план из 1906. године, као и на три варијанте планова Радомира Путника у периоду од 1906. до 1912. године.

забележен слаб одзив резервиста, нарочито Арнаута. Према подацима, команди III армије са седиштем у Битољу потчињено је било 313 батаљона пешадије, 51 ескадрон коњице и 67 артиљеријских батерија, што је било више у односу на остале делове турског царства. У циљу појашњења навешћемо да је пешадијски батаљон бројао 922 војника, а ескадрон коњице 159. Упркос величини, оцењено је да турска војска нема добар командни кадар, нарочито у вишим чиновима, који су и препрека модернизацији. Унапређивање на високе положаје, корпусне и дивизијске команде, вршило се не према стручности и способности, већ према оданости султану. Војни изасланик посебно наглашава следеће:

О нарочитој способности за више командовање нити ко води рачуна, нити уме да га води, јер ни онај ко је најпозванији за ово, нема никакве спреме. И ако су прошла времена, када су се војсковође рађале као такве, и ако поред урођеног дара треба и нарочите знанствене спреме-вође турске на море за усавршавањем, они нити се баве каквим студијама, нити се усавршавају маневрисањем с већим јединицама.¹¹

Што се млађих официра тиче, већи део је припадао угледним породицама, у којима је војнички позив представљао традицију, а о квалитету се мало водило рачуна.¹²

На територији Косовског вилајета безбедоносна ситуација била је забрињавајућа. Један од првих алармантних извештаја доставио је командант Моравске дивизијске области команданту Активне војске у децембру 1898. године, у коме износи сазнања да се велике групе Арнаута спремају за упад у Србију око Божића наредне године.¹³ О овоме су извештене турске власти, тако да до инцидента није дошло. У сваком случају, поред стављања снага у приправност, потребно је било заштитити Србе, који су напослетку тражили и оружје. Српска влада одобрила је слање наоружања тајним каналима из царинарнице у Рашки и поделу поверљивим лицима (Зарковић 2019: 86). Иначе, убацавање оружја из Србије отпочело је 1899. године, да би две године касније у Ибарском Колашину откривена поштица, што је довело до репресије Албанаца над српским становништвом (Колашинска афера) (Јагодић 2009: 65–66).

Већ је 1899. године дошло до немира Албанаца у Дебру и околини који су попримили озбиљне размере када је убијен турски миралај (пуковник).¹⁴ Командант гарнизона у Скопљу, Мемдух Паша, са две пешадијске чете је отпутовао у Дебар, док је један батаљон стављен у приправност.¹⁵ Према извештају српског конзула у Скопљу, Албанци из Гостивара нису дозволили пролаз скопском гарнизонару,

11 ВА, II 14, к. 11, ф. 2, д. 39. Извештај војног изасланика из Цариграда Команди Активне војске пов. бр. 3 од 24. јануара 1900.

12 ВА, II 14, к. 11, ф. 2, д. 39. Извештај војног изасланика из Цариграда Команди Активне војске пов. бр. 3 од 24. јануара 1900.

13 ВА, II 14, к. 3, ф. 3, д. 15. Извештај команданта Моравске дивизијске области команданту Активне војске пов. бр. 15 од 22. децембра 1898.

14 ВА, II 14, к. 11, ф. 2, д. 31. Допис Министарства иностраних дела министру војном пов. бр. 3661 од 22. децембра 1899.

15 ВА, II 14, к. 11, ф. 2, д. 31. Допис Министарства иностраних дела министру војном пов. бр. 3661 од 22. децембра 1899.

тако да су послате трупе из резерве, што говори о озбиљности побуне.¹⁶ Одговор турских власти била је мобилизација резервиста I и II позива са територије Косовског вилајета и распоређивање у Косовској Митровици, Кочану и Штипу, а под изговором редовног увежбавања.¹⁷ Поред тога, из околине Новог Пазара послата су два батаљона пешадије према Скопљу и Велесу.¹⁸ Немири Албанаца објашњавани су честим регрутовањима и позивима на војне вежбе, али и аустријском пропагандом. Да би се заштитили, Срби из околине Пећи, Призрена и Ђаковице склањали су кумство са Албанцима, тачније договарали узајамну одбрану. Ово је деловало у поменутиим местима, али је у осталим крајевима српско становништво било изложено насиљу.¹⁹

Почетком 1900. године, према извештају дошло је до померања турских трупа у околини Новог Пазара. Као разлог наводи се незадовољство код Срба, с обзиром на податак да је доста њих ухапшено. Наведено је да су активни артиљеријски официри послати у Косовску Митровицу на увежбавање, иако за то није време, а да је у близини границе са Србијом размештен резервни састав. У самом Новом Пазару примећена је чета војника, док је међу официрима приметно незадовољство, будући да осам месеци нису примили плату.²⁰ Поменута чета у Новом Пазару очигледно је била довољна да заведе ред међу српским живљем. Остаје, међутим, нејасно због чега гарнизон није додатно ојачан, с обзиром на близину граница са Србијом, Црном Гором и Аустроугарском. Уместо гарнизона, ојачане су турске карауле према Србији, где је планирано распоређивање пограничног батаљона и увођење телеграфске линије до Новог Пазара. На постављању телеграфа посебно се инсистирало од турских власти, тако да је почетком 1900. године стигло одобрење из Цариграда да се дуж целе српско-турске границе подигне неколико телеграфских станица.²¹ Убрзо након овог извештаја из команде Моравске дивизијске области стигло је обавештење о интензивној припреми дрвне грађе за повезивање телеграфом граничног прелаза од Прешева до Радовнице.²² Већ је у јуну 1900. године, према извештајима, подигнут телеграф у зони од Ѓњилана до Копаоника.²³

Са српске стране су од 1. јануара 1900. године почеле да дејствују новоподигнуте карауле, под управом царинарнице у Рашки.²⁴ Страх Турака од ових караула

16 ВА, II 14, к. 11, ф. 2, д. 32. Допис Политичког одељења Министарства иностраних дела министру војном пов. бр. 3667 од 22. децембра 1899.

17 ВА, II 14, к. 11, ф. 2, д. 36. Допис српског конзулата у Скопљу председнику владе пов. бр. 75 од 13. јануара 1900.

18 ВА, II 14, к. 11, ф. 2, д. 43. Извештај команданта Шумадијске дивизијске области команданту Активне војске пов. бр. 51 од 14. фебруара 1900.

19 ВА, II 14, к. 11, ф. 2, д. 54. Извештај команданта Моравске дивизијске области команданту Активне војске пов. бр. 10 од 26. марта 1900.

20 ВА, II 14, к. 11, ф. 2, д. 34. Извештај команданта Шумадијске дивизијске области команданту Активне војске пов. бр. 1 од 13. јануара 1900.

21 ВА, II 14, к. 11, ф. 2, д. 44. Извештај српског посланика у Цариграду Стојана Новаковића председнику владе Владану Ђорђевићу пов. бр. 133 од 9. фебруара 1900.

22 ВА, II 14, к. 11, ф. 2, д. 55. Извештај команданта Моравске дивизијске области Команди активне војске пов. бр. 11 од 28. марта 1900.

23 ВА, II 14, к. 11 ф. 3, д. 38. Извештај команданта Моравске дивизијске области Команди активне војске пов. бр. 60 од 24. јуна 1900.

24 ВА, II 14, к. 11, ф. 3, д. 35. Извештај команданта Шумадијске дивизијске области команданту Активне војске пов. бр. 4 од 18. јануара 1900.

иницирао је долазак специјалног комесара из Цариграда ради обиласка границе.²⁵ Комесар, међутим, није обишао читаву границу, већ је прегледао утврђења око Новог Пазара.²⁶ Турци су, након овог упутили један батаљон 17. пука на граничну линију Белах-Прибој, док су остала три распоредили у околини Пријепоља.²⁷ Поред тога, група турских официра извршила је рекогносцирање граничног фронта до границе са Босном:

Хафиз Паша, ђенерал и Хамди Паша, пуковар, са два мајора, два капетана и два потпоручника, сви из Цариграда, дошли су преко Скопља и Митровице у Нови Пазар, где су се бавили четири дана. Седамнаестог овог месеца у 3 часова пре подне одјахали су сви из Новог Пазара, преко Борја на Змињак, где су се бавили пола часа, цртајући нешто. Одатле границом дошли су на нашу стражару Голо брдо, где су се одмарали пола часа и онда продужили опет границом до нашег старог Шанца. Ту су описивали овај наш положај и онда продужили пут на Голицу, где су се такође задржали пола часа. Са Голице границом су дошли до њихове карауле Паресије и одатле осматрали наше положаје и нешто цртали. Са Паресије сишли су у Мерћез Главаш. Дуж целог овог пута распитивали су се за имена појединих села. По сазнању, они ће овако границом продужити до Пасанце и када осмотре и босанску границу вратиће се натраг у Цариград.²⁸

Три дана касније, пратећи турске официре, обавештајци су команданту Шумадијске дивизијске области поднели следећи извештај:

Хамди Паша и Хафиз Паша су 18. овог месеца око 10 часова пре подне дошли са Главоша, где су провели пропаљу ноћ, на кулу Тунова, где су пробавили око 15 минута. Одатле границом отишли су на кулу Одвраћеницу, на којој су се задржали 30 минута. Због јаке магле на овоме путу нису могли ништа осматрати, а пошто је магла била толико густа да се ни на 20 корака гребеном није видело, повукли су се с границе унутрашњост Турске на Мерћез Дуга Пољана, који је удаљен од Сјенице два часа.²⁹

Сви наведени извештаји добијени су од обавештајаца који су боравили на граници или турској територији. Податке су слали у Рашку, главном царинару, који је све прослеђивао команди Шумадијске дивизијске области. Овако уиграна обавештајна мрежа на Новопазарском одсеку обезбедила је адекватан распоред српских пограничних снага, нарочито жандармерије која је ојачала патроле у близини границе.

25 ВА, II 14, к. 11, ф. 3, д. 41. Извештај команданта Шумадијске дивизијске области команданту Активне војске пов. бр. 14 од 8. фебруара 1900.

26 ВА, II 14, к. 11, ф. 3, д. 47. Извештај команданта Шумадијске дивизијске области команданту Активне војске пов. бр. 28 од 2. марта 1900.

27 ВА, II 14, к. 11, ф. 3, д. 37. Извештај команданта Шумадијске дивизијске области команданту Активне војске пов. бр. 71 од 19. новембра 1900.

28 ВА, II 14, к. 11, ф. 3, д. 37. Извештај команданта Шумадијске дивизијске области команданту Активне војске пов. бр. 71 од 19. новембра 1900.

29 ВА, II 14, к. 11, ф. 3, д. 38. Извештај команданта Шумадијске дивизијске области команданту Активне војске пов. бр. 72 од 22. новембра 1900.

Забринутост код српских власти изазвало је поновно гомилање турских снага близу границе у пролеће 1900. године. Српски конзул из Цариграда известио је о померању пет батаљона из Скопља и Митровице према Новом Пазару. Овакав размештај, у први мах, могао је деловати безначајно. Међутим, уколико би се наставио, дошло би до гомилања турских трупа уз границу, које би лако могле да изврше концентрацију и напад на било ком правцу. Према сазнањима конзула, ови покрети изазвани су сукобом на српско-турској граници, што се показало нетачним. Прави разлози били су скуп Арнаута у Пећи³⁰ и наоружавање Беранаца од стране Црне Горе.³¹

Константно размештање снага није уродило плодом, с обзиром на арнаутске немире који су настављени, резултат тога била је смена команданта турске 16. дивизије са седиштем у Скопљу. На његово место доведен је дотадашњи командант 18. дивизије из Косовске Митровице.³² Очигледно је да су турске власти намеравале да војнички смире ситуацију у Косовском вилајету и да Арнауте ставе под контролу. Након ове смене извршена је нова прерасподела снага у вилајету, тако да су, према сазнањима команданта Моравске дивизијске области, у Скопљу смештени један пук коњице од пет ескадрона, три батаљона стрелаца, два батаљона пионира и понтонира, десет батаљона пешадије (седам батаљона је пристигло из Солуна) и пет батерија од по шест топова.³³ У Новом Пазару смештен је непотпуни батаљон пешадије са две батерије, у Сјеници батаљон, Колашину одред од 50 војника, у Пећи два, Призрену један и Митровици четири батаљона.³⁴ Накнадно су у Пећ, Призрен и Ђаковицу размештени артиљеријски водови.³⁵

Дислокацију турских трупа од Качаника до Босне било је тешко реконструисати, будући да је то просторија у чијој средини је владала потпуна анархија, тако да је долазило до честих покрета војске и промене места стационирања.

* * *

Територија Косовског вилајета, након Берлинског конгреса, 1878. године, суочила се са близином српске, црногорске и аустријске границе. Стална тензија међу Албанцима, терор над српским живљем и илегални оружани упади у Србију, навели су српске власти 1900. године на предузимање енергичних мера, огледаних у утврђивању и ојачању границе активном војском. Као одговор на то турске власти вршиле су померања јединица и доводиле појачања из других делова царства. Краљевина Србија је на све начине настојала да заштити Србе у Косовском вилајету,

30 ВА, II 14, к. 11, ф. 3, д. 4. Извештај војног изасланика у Цариграду Министарству војном пов. бр. 13 од 12. априла 1900.

31 ВА, II 14, к. 11, ф. 3, д. 5. Допис Министарства унутрашњих дела Министарству војном пов. бр. 471 од 17. априла 1900.

32 ВА, II 14, к. 11, ф. 3, д. 7. Допис Министарства иностраних дела Министарству војном пов. бр. 1085 од 20. априла 1900.

33 ВА, II 14, к. 11, ф. 3, д. 12. Извештај команданта Моравске дивизијске области команданту Активне војске пов. бр. 32 од 3. маја 1900.

34 ВА, II 14, к. 11, ф. 3, д. 13. Извештај команданта Дринске дивизијске области команданту Активне војске пов. бр. 9 од 3. маја 1900.

35 ВА, II 14, к. 11, ф. 3, д. 17. Извештај српског конзула у Скопљу краљу Милану пов. бр. 1 од 30. априла 1900.

од пружања новчане помоћи до шверцовања оружја. Оснивање српских конзулата у Скопљу и Приштини покушај је да се преко институција утиче на Османско царство, али и на велике силе, у циљу заштите Срба. Такође су у корист српског становништва активно посредовали руски конзули.

Распоред српске војске на граници са Турском зависио је од јачине турских гарнизона у новом Пазару, Косовској Митровици, Приштини и осталим мањим местима. Главни носилац заштите границе са Турском била је команда Моравске дивизијске области, са пуковима у Нишу, Пироту и Врању. Истурене јединице на граници, код Врања и Куршумлије налазиле су се на погодним комуникацијама како би биле способне за успешно извођење маневара не само уз границу, већ и према унутрашњости. Поред Моравске, југозападни део границе контролисале су и јединице Дринске и Шумадијске дивизијске области, које су развиле јаку обавештајну мрежу од локалног становништва са обе стране граничне линије.

Српски ратни планови израђени крајем XIX и почетком XX века предвиђали су гомилање трупа на југу земље како би погодним правцима продрли на турску територију. Овакво стање захтевало је будност пограничних трупа и жандармерије, али и образовање квалитетне обавештајне службе.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Војни архив (ВА)

Фондови Војске Кнежевине/Краљевине Србије (П 1, П 2, П 14)

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Државни календар Краљевине Србије за 1907, Београд 1907.

Зборник закона и уредаба, ЛП, Београд 1899.

Распоред и рані листја официра и војних чиновника за 1897, Београд, 1897.

Распоред и рані листја официра и војних чиновника за 1898, Београд 1898.

Распоред официра и војних чиновника за 1903, Београд 1903.

ЛИТЕРАТУРА

Velojić 2012: Dalibor Velojić. „Niška oblast i moravsko-vardarski pravac u strategijskim zamislima i i ratnim planovima jugoslovenskog vojnog vrha 1918–1941”. *Istorija 20. veka*, 1/2012, 43–62.

Велојић 2014: Далибор Велојић. *Војска у Нишу 1918–1941*. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.

Војводић 1988: Михајло Војводић. *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века*. Београд: САНУ.

Зарковић 2012: Весна Зарковић. „Руске дипломате на удару атентатора у Косовском и Битољском вилајету почетком XX века”. *Башићина*, св. 32, 129–144.

Зарковић 2011: Весна Зарковић. „Рад српске дипломатије на заштити Срба у Старој Србији у последњој деценији XIX века”. *Башићина*, св. 30, 105–116.

Зарковић 2015: Весна Зарковић. „Збор Арбанаса у Пећи 1899. године и његове последице”. *Башићина*, св. 38, 79–92.

Зарковић 2019: Весна Зарковић. *Косово и Мейхохија у полицији великих сила 1896–1908*. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.

- Јагодић 2009: Милош Јагодић. *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878–1912)*. Београд: Завод за уџбенике.
- Милићевић 2002: Милић Милићевић. *Реформа Војске Србије 1897–1900*. Београд: Војноиздавачки завод.
- Рајић 2014: Сузана Рајић. *Александар Обреновић*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Ракочевић 1983: Новица Ракочевић. „Политичке и друштвене прилике”. *Историја Српској народа*, VI–1. Ур. Андреј Митровић. Београд: Српска књижевна задруга, 263–290.
- Ратковић Костић 2007: Славица Ратковић Костић. *Европеизација српске војске 1878–1903*. Београд: Војноисторијски институт.

Dalibor Z. VELOJIĆ

THE SITUATION ON THE SERBIAN-TURKISH BORDER IN 1900 IN THE DOCUMENTS OF THE ACTIVE ARMY COMMAND

SUMMARY

After the Congress of Berlin and the declaration of independence in 1878, Serbia was granted four districts in the south. Relations with Turkey remained tense, given the Serbian population in Kosovo and Metohija and Macedonia, which was under constant pressure. In addition, border incidents were frequent, so the Serbian army maintained significant forces on the border. Vigilance was heightened especially during the Albanian unrest, given the frequent movements of the Turkish regular army near the border. In such a situation, Serbia sought to protect the Serbian population through its consulate, but also through Russia and Austria-Hungary. There could be no question of any possible military action, given that the great powers did not approve of further Serbian expansion to the south, especially Austria-Hungary, because in that case the aspirations towards the Balkans and further east would be jeopardized. Serbia had to, in addition to strengthening its economy, complete the military reforms it had begun in order to be capable of taking possible actions against Turkey. This situation required the vigilance of border troops and gendarmerie, as well as the development of a quality intelligence service.

Keywords: Army of the Kingdom of Serbia, Active Army Command, Kosovo and Metohija, Kosovo Vilayet, war plans.